

Драгана Ратковић
Институт за српски језик САНУ, Београд

СПИСИ О СТИЛУ И ЈЕЗИКУ

Милош Ковачевић. *Списи о стилу и језику*.
Бања Лука, 2006.

1. У издању *Књижевне заједнице* из Бање Луке 2006. године изашла је књига Милоша Ковачевића *Списи о стилу и језику*.

Како насловом тако и тематски и композиционо, она је врло слична књизи *Грамајичке и стилскијичке теме* (Ковачевић 2003). Радове из области граматице и стилистике, којих има дванаест, аутор распоређује у поглавља *Стилистички списи* (7–219) и *Списи о српском језику* (275–387) и у тематски прелазно поглавље *О двојци истраживача стила и језика* (221–273).

Поред *Уводних примена* (5–6) и *Биљежака о аутору* (385–387) књига садржи и *Библиографске забиљешке* (383–384), у којима се читалац може обавестити где су ови радови, изузев текста *Лаза Косић – о женама*, претходно објављени или се налазили у штампи у време објављивања књиге.

И у овој књизи анализе Милоша Ковачевића су минуциозне, радови писани акрибично, а закључци, засновани на обилној и документованој грађи – врло убедљиви.

1.1. Списи о стилу носе називе: *О стилу и језику Радослава Брашића* (9–52), *Стилске доминације у Божовићевој причи „Први пути у Новом Пазару“* (53–82), *Палиндромне враћоломије Недељка Бабића* (83–95), *Инвокација и ајосирофа у Шантићевевој поезији* (96–125), *О типовима и стилским особинама дисфемизама и еуфемизама* (126–178) и *Лаза Косић – о женама* (179–219).

Ти радови представљају заправо наставак традиције започете у књигама *Стилске фигуре и књижевни текстови* (Ковачевић 1998), *Стилистика и грамајика стилских фигура* (Ковачевић 2000) и *Грамајичке и стилскијичке теме* (Ковачевић 2003), у којима се овај научник огледа као врстан познавалац како стилских средстава и њихове улоге у поетизацији језика тако и начина употребе језичких средстава уопште у остваривању уметничке вредности књижевног текста.

1.1.1. Полазећи од тога да приповетке Радослава Братића представљају језичко-стилско богатство, Ковачевић прави хијерархизацију и систематизацију језичких и стилских особина приповедака из књиге *Најлепше приче Радослава Братића* у избору и са предговором Рајка Петрова Нога.

Он најпре издваја основне карактеристике приповедака, а затим анализира средства којима се остварују.

Карактеристике су: наглашено присуство приче, па доживљеност и текстуална узајамна повезаност писца-приповедача и читаоца. Усредсређеност на слушаоца постиже се употребом глаголских облика којима је доживљеност категоријално својство (аориста, крњег перфекта и приповедачког презентата) и презентатива *ево, ејшо, ено* и *гле*, а веза писца-приповедача и читаоца – интерференцијом датих глаголских облика и презентатива, и употребом реторичког питања, које се остварује у разним варијантама, као што су: еротеза, еперотеза, антипофора и симбулеуза. А сва та језичка средства с психолингвистичком и прагматичком основом у складу су са структурно-синтаксичком основицом прича која је примарно говорна – као да писац не пише, него прича своје приче.

Као доминантну прагмасемантичку и језичко-стилску особину Ковачевић истиче хумор, а као најдоминантнију – принцип јединства бинарности, који се огледа на структурном и садржајном плану Братићевих приповедака и у интертекстуалности и функционалности стилској раслојености текста.

1.1.2. На врло сличан начин – са текстостилистичког дисциплинарно-методолошког аспекта, Ковачевић анализира приповетку Григорија Божовића *Први њуш у Новом Пазару*. Предмет анализе је целина текста приче схваћене као макродискурс, а хиперординирани критеријум анализе – (лингво)стилистички. Аутор анализе описује велики број стилематичних језичких средстава и открива њихову стилогеност.

1.1.3. У тексту *Палиндромне врајоломије Недељка Бабића* Ковачевић анализира палиндромну књигу Недељка Бабића *Коловр(а)ш*, састављену од: 1221 реченице, сонетног венца *Коловр(а)ш*, магичног квадрата или песме лавиринта, која садржи двадесетак песама, и приче *Невен* од 1001 слова. Не кријући одушевљење овом књигом, која открива моћи српског језика и показује да се и на њему могу творити палиндроме, какве су стварали В. Брјусов и В. Хлебњиков, М. Ковачевић показује које стилске форме постоје у оквиру овако маестралне фигуре и указује на значај појављивања оваквог књижевног дела у данашње време.

1.1.4. Док прва два рада представљају анализу језичких средстава и са аспекта стилематичности и са аспекта стилогености, анализа инвокација и апострофа у Шантићевој поезији подразумева издвајање и опис само граматичко-лексичких услова реализације ових фигура, док испитивање њихове стилогености чека другу прилику.

1.1.5. У раду *О шћивовима и сћилским особинама дисфемизама и еуфемизама* аутор анализира типове и стилске особине дисфемизама и еуфемизама на грађи која припада публицистичком и књижевноуметничком стилу српског књижевног (стандардног) језика.

Он између осталог закључује да дисфемизми обухватају мањи број појмова него еуфемизми, да су стилски маркирани сви дисфемизми, а од еуфемизама – они који интерферирају са неком другом стилском фигуром и да, за разлику од еуфемизама, дисфемизми нису „компатибилни“ са другим стилским фигурама, ако се изузму случајеви еуфемистичких дисфемизама, тј. полуеуфемизама или полудисфемизама.

1.1.6. Текст *Лаза Костић – о женама*, који се овде први пут објављује, представља беседу изговорену на крсној слави фонда *Лаза Костић* из Лондона – на Света Три Јерарха, 12. фебруара 2002. године, у Српској православној цркви *Свети Сава* у Лондону. То је трећа беседа о Лази Костићу одржана истом приликом – претходне две су: *Српски језик у заносима и несјокојима Лазе Костића* (одржана 2000) и *Свјетска лићерарна и музичка рецеиција српских народних ијесама* (одржана 2001).

Композиција ове беседе је троделна: уводни део представља осврт на две пређашње беседе, разрада – интерпретацију Лазиног односа према женским литерарним ликовима које је овај песник приказао у својим беседама, а закључак – осврт на улогу жене у Лазином животу и поезији (првенствено на Лазин однос према Ленки Дунђерски).

Као што је Лаза афирмисао српску народну поезију ученој Европи поредећи карактеристичне женске ликове из српске народне поезије са сродним, вредносно неоспорним, ликовима из светске књижевности (нпр. Огњену Марију из песме *Огњена Марија у љаклу са Беаћричком* из Дантеове *Божанствене комедије*), тако је и М. Ковачевић афирмисао једног од најзнаменитијих Срба, ученог Лазу Костића из XIX в., који је релативизовао тезу да мушкарци на Балкану немају поштовања према женама. Као што је Лаза био духовит у својим беседама, тако је и М. Ковачевић духовит у овој беседи, коју духовито завршава антиципирајући четврто предавање – о конкретној жени-идеалу, Ленки Дунђерски, која је инспирисала

Лазу Костића да напише једну од најлепших песама на српском језику *Santa Maria della Salute*.

1.2. Поглавље *О двојици истраживача стила и језика* садржи критичке приказе стилистичких анализа Јована Вуковића и синтаксичких анализа Михаила Стевановића.

1.2.1. Рад *Стилистичке анализе Јована Вуковића* представља уједно рехабилитацију Јована Вуковића као стилистичара, који је у тој области најмање познат и после смрти најмање цитиран.

Ковачевић истиче да ће Вуковић остати запамћен у србистичкој стилистици првенствено по радовима који се односе на диференцијацију чисто граматичких, граматичко-стилистичких и чисто стилистичких категорија и по радовима који су посвећени синтаксичкој синонимији а који га, по њему, сврставају међу најзначајније српске стилистичаре. Он наглашава као значајну централну Вуковићеву стилистичку истраживачку област, а то је област синтаксичке стилистике, из које је овај лингвиста написао пет вредних и данас актуелних радова.

Доказ вредности Вуковићевих истраживања, по Ковачевићу, огледа се у томе што су заживела његова залагања за интегралну стилистику (стилистику као уједињујућу науку о језику и књижевности), потврђену у текстостилистици и семиотичкој стилистици, а посебно у литерарној лингвистици, која подразумева литерарну стилистику, дискурсну стилистику и лингвостилистику, али и анализу дискурса, лингвистику текста, прагматику и теорију рецепције.

1.2.2. У тексту *Синтаксичке анализе Михаила Стевановића* Ковачевић осветљава начин на који је Стевановић вршио анализе и анализира основне елементе његовог универзалног лингвистичког метода. Иако каже да ће апстраховати вредност самог метода и резултата његове примене, итекако износи корисне закључке и о томе.

Као грађа служе му три најзначајнија дела овог научника: универзитетски уџбеник и књиге *Синудије и расправе о језику* и *Од Вука до Белића и даље*.

Као изузетну вредност Стевановићевих истраживања Ковачевић наводи: интуитивно-аналитички карактер дескриптивне компоненте његовог дескриптивно-нормативног метода и богатство корпуса, његову функционалностилску раслојеност – грађа припада како књижевноуметничком стилу тако и разним функционалним стилистичким стандардног српско(хрватско)г језика. Богатство грађе је значајан детаљ пошто се показао авангардним – корпусна

лингвистика постаје доминантно обележје лингвистичких истраживања после периода „антикорпусне“ лингвистике, коју су наметнули представници трансформационо-генеративне граматике, а ми бисмо додали да је по тој репрезентативности грађе сам Ковачевић следио Стевановића.

С друге стране, замера Стевановићу што није придавао значај терминологијацији, и што, у жељи да појаву расветли са више аспеката, није правио хијерархизацију критеријума примењених у анализи, а то је довело до пермутације класификационих и субкласификационих критеријума анализе. Ту грешку великог србистичког синтаксичара исправио је аутор ове књиге у својим синтаксичким анализама.

1.3. Последње поглавље, *Сјиси о српскоме језику*, садржи текстове: *Говор Херцеговине као једина основа српског књижевног језика* (277–299), *Приредикајска ујошреба њарџикула већ*, још и више (300–331), *Отворена њиџања конструиција с везником било* (332–360) и *Конструиције с њриједлошким изразом са све* (361–381).

1.3.1. Аутор показује да је источнохерцеговачки дијалекат са својом граматичком структуром једина основица Вуковог и вуковског српског књижевног језика, који се данас остварује као српски језик и српски језици (под српским језицима аутор подразумева хрватску и бошњачку варијанту српског језика, које носе политичка имена: хрватски и бошњачки језик). По њему, дакле, двоизговорност гласа *јџи*, не подразумева и дводијалекатност основице.

1.3.2. У раду *Приредикајска ујошреба њарџикула већ*, још и више, аутор показује да је само делимично тачна тврдња коју заступају Е. Барић, Р. Катичић и Д. Рагуж да у семантичкој опозицији „прерано“ – „прекасно“ партикула *већ* долази уз потврдну, а *још* уз негирану форму предиката, односно да при семантичкој опозицији „наставак“ – „престанак“ трајања глаголске радње *још* долази уз потврдни, а *више* уз негирани глагол предиката. По њему, ти односи су много сложенији – само је употреба партикуле *више* условљена негираном формом предиката, док и партикула *још* и партикула *већ* долазе и уз потврдне и уз одричне форме предиката. При том, избор једне од партикула условљен је како прагмасемантичком нијансом „неочекиваности“ коју свака од њих као пресупозицијско значење носи тако и синтаксичким типом конструкције у којој се дата партикула реализује. То значи да је компатибилност или некомпатибилност наведених партикула са афирмативним или негираним формама предиката „задата“ интерференцијом њихових прагмасемантичких особина са структурно-семантичким осо-

бинама конструкција у којима се реализују (какве су нпр. условно-узрочне *ако* или *кад*-клаузе, конструкције реторичког питања, конструкције са множењем негација или конструкције са експлетивном негацијом).

Тако нпр. у реченицама реторичког питања са афирмативном формом предиката а изјавним одричним значењем долази партикула *још* и *више*, док у реторичком питању с одричном формом предиката а потврдним значењем долази партикула *већ* или *још*.

1.3.3. У тексту *Ошворена питања конструкција с везником* било, аутор се слаже са претходницима да се везник *било* појављује увек удвојено: као *било ... било* или као *било ... или* и додаје да први од удвојених чланова има функцију интензификаторске партикуле, а други дисјунктивног везника са укљученом интензификаторском прагматичком компонентом. Затим показује да комбинација *било* са *или* није слободна, јер се нужно остварује само распоред *било... или* и да *било* у функцији независног везника повезује синтаксеме, синтагме или зависне клаузе, али да никад не твори независнословену реченицу. При том, ако долази испред дубинске субјекатско-предикатске везе, *било* се остварује само у конгруентном облику *био/била/била/било/били/бил* добијајући род и број од супстантивне речи у предикативу.

Када дође у споју са неким зависним везником (а то је најчешће општесубординацијски везник *да*) *било* са тим везником не прераста у сложени везник, него је показатељ координираног односа зависне клаузе (чију зависност предодређује управо наведени зависни везник). У таквим случајевима везник *било* нужно захтева структуру вишеструкосложене реченице, састављене од надређене клаузе и најмање две субординиране клаузе чији дисјунктивни координирани (међу)однос предодређује управо везник *било*.

Закључак да везник *било* не повезује независне клаузе у независнословену реченицу коригује утврђено правило о издвајању и препознавању независних везника. Правило по коме су независни везници они и једино они који повезују не само чланове координиране синтагме него и клаузе у независнословену реченицу није примењиво на везник *било*, који је, како је показала анализа независни везник. Зато би ново правило требало да гласи: независни везници су сви они везници који повезују или само чланове независне синтагме или и чланове независне синтагме и клаузе независно-словене реченице.

1.3.4. Анализирајући конструкције с предлошким изразом *са све* аутор показује семантичка обележја овог израза, који је дошао

из супстандардног језика (није, дакле, својствен само призренско-тимочком говору), а заживео у новинарском језику, и признаје му нормативни статус.

Аутор истиче да експресивно наглашавање „карактеристичне појединости“ чини конструкцију *са све* стилистички маркираном у односу на конкурентну стилистички неутралну социјативну конструкцију с предлогом *са*. Зато се конструкције *са* предлошким изразом *са све* данас морају сматрати стилистичким, односно стилистичко-граматичким конструкцијама, будући да су на путу да постану општа одлика разговорног стила и новинарско-публицистичког (под)стила српског књижевног језика. А пошто се изразом *са све* не нарушава ниједно од системских правила српског књижевног (стандардног) језика, нема разлога не признати му нормативни статус.

2. *Сјиси о сџилу и језику* Милоша Ковачевића представљају школске примере одличне језичко-стилске, критичке и граматичке анализе и, као такви – још један значајан прилог србистици и лингвистици уопште.